

VÝZNAMY SLOV

EXPERIMENTÁLNÍ SKUPINA ŽÁKŮ

LEKCE:

1. VÝZNAMY SLOV
2. HOMONYMA, HOMOFONY, HOMOGRIFY
3. SYNONYMA, ANTONYMA

VÝUKOVÉ CÍLE:

Žáci:

- ⇒ vysvětlí rozdíl mezi slovem jednoznačným a mnohoznačným a uvedou příklady,
- ⇒ určí rozdíl mezi základním významem slova a významem přeneseným,
- ⇒ rozdělí do skupin slova podle typů metafory (přenesení na základě tvaru, rozsahu, funkce, barvy, umístění),
- ⇒ charakterizují synonyma a antonyma,
- ⇒ uvádějí synonyma a antonyma k zadaným slovům,
- ⇒ vytvoří do svých sešitů mentální mapu.

VÝZNAMY SLOV

(Mluvnice, 7. ročník,

1. lekce, experimentální skupina)

CVIČENÍ

Utvořte jednoslovná pojmenování:

Ráno musím jet osobním vlakem. Kup mi lidové noviny. Zaměstnanci dopravního podniku stávkovali. Máš to všechno v té květované igelitové tašce. Začala studovat anglický jazyk. Jako absolvent uměleckoprůmyslové školy dostal zajímavou nabídku. Diplomovou práci musím odevzdat začátkem dubna. Všichni členové akreditační komise jsou už v zasedací síni. Ten cestovní účet nemáte řádně vyplněný. Mezi panelovými domy vyrostl honosný supermarket. Ředitel bude zítra slavit své padesáté narozeniny.

VÝKLAD

Slovo – skupina hlásek, která má v jazyce určitý význam.

Význam **mluvnický** (gramatický) a **věcný** (ve slovníku).

Pokud má jen jeden význam = slovo **jednoznačné** (vlastní jména, zeměpisná jména, odborné názvy – termíny, citoslovce a další běžná slova).

Blanka, mech, Praha, obdélník, neděle, petrklíč, obálka, míč, strom, peníze, člověk, ubrus...

Pokud má více významů = slovo **mnohoznačné** (jeden význam je základní, další jsou přenesené – metaforicky, metonymicky), slovo označuje více různých věcí.

Zub, jazyk, lístek, kořen, lopatka, hodiny, branka, pero, koruna, orgán, hřebíček, hra...

ÚKOL

Určete, kde je u vyznačených slov význam základní a kde vzniklý přenesením:

Jízda vlakem trvala 3 hodiny. Husitská **jízda** zaútočila na nepřítel. – Při **stavbě** dálnice se používají výkonné stroje. **Stavba** stála na kraji města. – Karlovarský

porcelán je světoznámý. Z **porcelánu** se vyrábějí též figurky. – Vláda na **stráži** usnul. **Stráž** zadržela podezřelého člověka. – Opakem chytrosti je **hloupost**.
Netropte **hlouposti**!

Podtrhněte jednoznačná slova a vysvětlete různé významy zbylých mnohoznačných slov:

Lokomotiva, zub, příslovce, Dvořák, noha, Labe, bum!, jazyk, slepýš, Liberec, žebro, ručička, elektřina, hlava, jabloň, hrdlo, muška, automobil.

ZÁPIS DO SEŠITU

VÝZNAM SLOVA

Slovo = skupina hlásek s určitým významem (mluvnický a věcný).

Slovo jednoznačné = vlastní jména, odborné názvy...

Slovo mnohoznačné = dva a více významů odvozených pomocí metafory nebo metonymie...

- přenesení významu podle podobnosti – **metafora**;
- přenesení významu podle vnitřních souvislostí věcí – **metonymie**.

HRA

Malíři

Žáci hrají ve **dvojcích**. Každá dvojice dostane jeden papír a jedno **slovo** z výčtu uvedeného níže.

Nejprve musí dvojice je na papír **namalovat** nejméně dva obrázky, které označují dva různé významy daného slova. Například u slova **ZUB** žáci namalují pily, hřeben, kohouta (nebo jeho hlavu), usměvavá ústa se zuby atd.

Jakmile jsou všechny dvojice hotové, sesbírá učitel papíry s obrázky a znovu je náhodně rozdává do dvojic. Každá dvojice teď pracuje s cizími kresbami. Úkolem žáků je pak **určit, o jaké slovo se jedná** (co mají jednotlivé obrázky společné). Jeden ze dvojice vysvětlí u tabule celé třídě podle obrázků, které významy hledané slovo může mít. Další významy vymýšlejí žáci sami.

Příklady mnohoznačných slov: zub, koruna, jazyk, oko, hlava, list, lopatka, školka, pata, kořen, ucho, koleno, hlas, místo, kůň, kočka, maska, pára, krk, hvězda.

Pozn.: Námět hry podle autorky.

HOMONYMIE

(Mluvnice, 7. ročník,

2. lekce, experimentální skupina)

OPAKOVÁNÍ

Co je slovo?

Jak dělíme slova podle významu?

Uvedte příklady jednoznačných slov a mnohoznačných slov.

Co je to metafora?

Co je to metonymie?

PROCVIČVÁNÍ

Příklady metafory – tvar, barva, umístění, rozsah, funkce...

Žáci lepí lístečky na tabuli do sloupců/skupin:

Zub pily, hřeben hory, cihlová, krvavá, vínová, čokoládová, pata sloupu, chloupek, kapka, hromada, kupa, hlava státu, hodinová ručička...

HRA

Klubíčko

Žáci se posadí do **kruhu** tak, aby nebyli příliš daleko od sebe. Učitel předá jednomu žákovi **klubíčko** příze a vysvětlí na příkladu způsob hry.

Kdo má klubíčko, má **slovo**. Může si vybrat žáka, kterému hodí klubíčko a kterému „hodí“ zároveň i **úkol**, na který musí odpovědět.

Učitel vyzve prvního žáka, aby řekl dva různé významy mnohoznačného slova „oko“. Žák odpoví, že se může jednat o oko jako orgán zraku, nebo o vadu punčochy. Nechá si u sebe konec příze, který neustále drží, a hodí klubíčko dál. Komu ho hodí a na co se zeptá, si určí sám. Ptát se žáci mohou na **mnohoznačná slova, homonyma, synonyma nebo antonyma** (učitel žákům zopakuje, co jsou synonyma a antonyma).

Po celou dobu hry se žáci drží příze. Příze by měla být mezi jednotlivými hráči napnutá. Je tak jasně vidět, kdo komu předával slovo a kdo například ještě vůbec slovo nedostal. Učitel dbá na to, aby se vystřídali všichni.

Hru lze hrát tak dlouho, jak je skupina chce. Jediným limitem je délka příze. Jakmile je klubíčko celé odmotané, hra končí.

Učitel vyzve skupinu, aby si prohlédla pavučinu, kterou sama vytvořila. Jaké vazby převládají? Kdo dával nejtěžší otázky? Kdo s kým vůbec nemluvil? Pozn.: Námět hry podle VOPEL, K. *Skupinové hry pro život 1*, str. 18.

VÝKLAD

Homonyma – slova stejně znějící (souzvučná), která mají různý původ (významy spolu nesouvisí) a odlišný význam:

jeřáb, kolej, zámek, vlna, los, raketa, pila, stopky, jez, pokoj, travička, ucho, háček, jazyk, klika, rys.

Rozdíl mezi mnohoznačnými slovy a souzvučnými slovy – mnohoznačná mají u jednotlivých významů jasnou souvislost (odvození, metafory...), ale významy homonym spolu nesouvisí, jejich základ je jiný, od úplně jiných slov:

Kolej – ubytovací od kolegium (latinského slova) a železniční trať.

Zajímavosti:

homofony – slova stejně znějící, ale jinak se píší (být x bít...);

homografy – slova stejně se píšící, ale jinak se čtou, vyslovují (panický x panický);

paronyma – slova podobně znějící, lidé je často z nevědomosti zaměňují (povědomí o nějakém problému x podvědomí člověka, adoptovat dítě x adaptovat jako přizpůsobit se...).

ZÁPIS DO SEŠITU

HOMONYMA

- souzvučná slova;
- mají různý původ a význam;
- příklady: *jeřáb, kolej, zámek, vlna, los, raketa, pila, stopky, jez, pokoj, travička, ucho, háček, jazyk, klika, rys.*

SAMOSTATNÁ PRÁCE

Použijte ve větách slovo pokaždé s jiným významem:

Půda, vinice, koleje, pily, pád, kolo, travička...

ZÁVĚR

*Myšlenková mapa – slova významově nadřazená a podřazená: **nábytek, ovoce, hudební nástroje...***

SYNONYMIE, ANTONYMIE

(Mluvnice, 7. ročník,

3. lekce, experimentální skupina)

PROCVIČOVÁNÍ

Určete, zda se jedná o mnohoznačná slova nebo homonyma:

Jádro - oko - travička - nos - topit - los - plášť - granát - ostrý - křídlo - hlava - kolej.

VÝKLAD A ZÁPIS DO SEŠITU

SYNONYMA

Synonyma – slova se stejným nebo podobným významem (jednoslovná pojmenování + synonymní sousloví):

pozorovat – dívat se, sledovat,

svítilna – lampa,

chlapec – hoch, kluk,

hezký – pěkný, krásný, pohledný,

ofsajd – postavení mimo hru,

automobilka – továrna na automobily,

práce – zaměstnání,

pořád – stále,

interview – rozhovor,

stomatolog – zubař.

Synonyma ke slovům: běžet, vzbudit se, silný, drahý, hluk, přšet, malý, otec, dům, hudba, pes, smát se...

ANTONYMA

Antonyma – slova s opačným významem, protikladnost, slova musí mít logický protipól (většina slov antonyma nemá):

válka – mír,

radost – smutek,

pravda – lež,
tvrdý – měkký,
rychlý – pomalý,
teplo – chlad,
světlo – tma,
rovný – nerovný, křivý,
nadějný – beznadějný, marný,
konec – počátek, začátek.

Antonyma ke slovům: den, světlo, velký, silný, kupovat, začínat, ven, tam, nahore, vpravo, chytrost, bohatství, láska, teplo, mládí, dlouhý, souvislý, výhra.

HRA

Kdo dřív?

Všichni žáci se postaví a **stojí** v lavicích. Učitel postupně začne vyvolávat vždy **dva žáky**. Může zvolit sousedy v lavicích, nebo dvojici jiných žáků.

Jakmile učitel řekne dvě jména, přidá ještě, co mají žáci říct: **synonymum nebo antonymum ke slovu...**

Ten z dvojice žáků, který odpoví **dřív**, se může **posadit**. Druhý žák zůstává stát. Pokud odpověděli oba naráz, zadá jim učitel nový úkol.

V prvním kole jsou vyvoláváni ve dvojicích všichni žáci. V dalším kole tvoří učitel dvojice z těch žáků, kteří zůstali po prvním kole stát. Kdo odpoví dřív, posadí se, kdo je pomalejší, opět zůstává stát a je vyvolaný až v třetím kole. V dalších kolech se postupuje stejně.

Kdo zůstane stát nejdéle? Proč se mu ve hře nedařilo? Které úkoly byly těžké a proč?

Příklady synonym: chlapec, dům, práce, zubař, hezký, statečný, malý, zde, plakat, volat...

Příklady antonym: aktivní, dobrý, malý, úzký, nízký, šikmý, den, světlo, zvětšovat se, mluvit...

Pozn.: Námět hry podle kol. autorů *Zlatý fond her I.*, strana 100.

CVIČENÍ

Ke slovům uvádějte synonyma:

Hlína, kouř, květen, cesta, levný, zlý, pěkný, rovný, pozorovat, studovat, pracovat, chybět, svítilna, chlapec, obec, louka, práce, statečný, známý, moudrý, volat, dívat se, brát.

Pozn.: Učebnice *Český jazyk pro 7. ročník základní školy (SPN)*, strana 66, cvičení 1.

Nahradte ve dvojicích vět stejné slovo synonymem, abyste se vyhnuli jeho opakování:

- Na protější straně náměstí vidíte dům pánů z Lipé. Dům pochází ze 16. století a je vystavěn ve slohu renesančním.
- Jeho pohled vábil balvan, nad kterým se skláněla šedozelená jíva. Na tento balvan pták jistě usedne, poleť-li kolem.
- Na dně úzkého žlebu tekł potok. Břehy potoka vroubila modř pomněnek, přerušovaná zlatými trsy blatouchů.
- Na kraji vesnice stálo malé stavení. V tomto stavení zřejmě už dlouho nikdo nebydlel.

Pozn.: Učebnice *Český jazyk pro 7. ročník základní školy (SPN)*, strana 66, cvičení 3.

HRA

Pexeso s antonymy

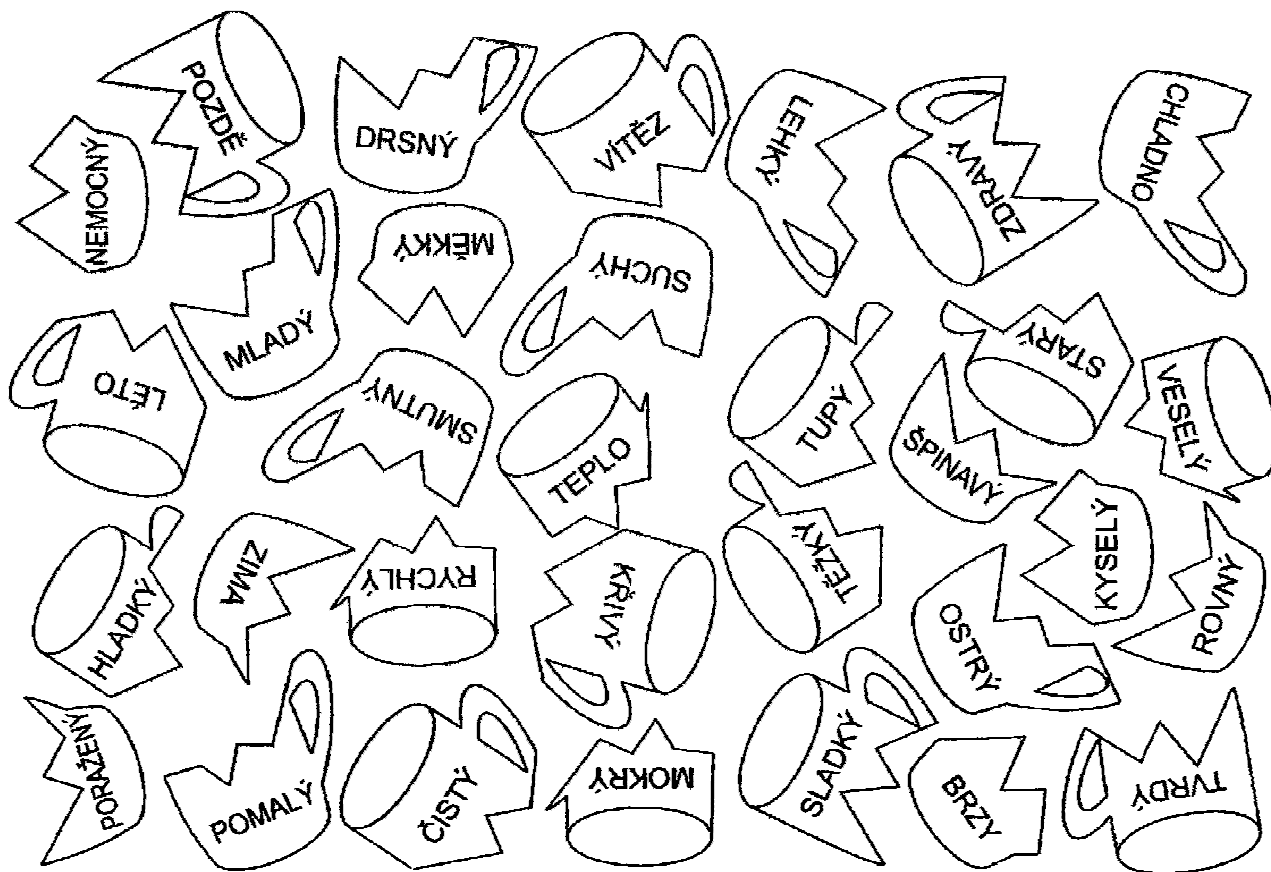
Učitel pro žáky připraví potřebný počet **sad pexesa**. Žáci spolu hrají ve **dvojicích**, nebo ve **čtveřicích**.

Na lavici si rozloží pexeso obrázky a **nápisy dolů**. První hráč začíná tím, že **otočí dva kousky pexesa**, přečte, co je na nich napsáno, a pokud jsou obě slova v opačném vztahu, bere si je k sobě a pokračuje ve hře. Pokud slova nejsou **antonymy**, pokračuje ve hře další žák.

Ostatní žáci při hře kontrolují, zda jsou slova určována správně, zda se jedná o antonyma, nebo ne.

Na závěr si všichni spočítají, kolik získaly dvojic. Kdo jich má nejvíc, vyhrává.

Do sešitu si žáci mohou zapsat několik dvojic jako příklady.



Pozn.: Námět hry podle autorky.

Obrázek převzat z ŠIKULOVÁ, R., RYTÍŘOVÁ, V. *Pohádkové příběhy k zábavě i k učení*, str. 70.

SAMOSTATNÁ PRÁCE

Uveďte antonyma ke slovům:

Veřejný, normální, amatér, často, pokrokový, složitý, radovat se, logický, obsáhlý, laik, opatrný, pravdivý, krátce, pravidelně, ubrat, dodržovat, nutný, odborník, prospět, dostatek.